

Коńskie (Jidysz: Kinsk - קינסק / קינסק)

KONECCY ŻYDZI

Broszura informacyjna dla uczestników i uczestniczek spaceru śladami koneckich Żydów
aut. Rita Miernik, projekt społeczno-historyczny "Smutne Synagogi" w ramach Europejskich Dni Kultury Żydowskiej organizowanych przez EDJC Fundację Centrum Taubego na rzecz Edukacji i Życia Żydowskiego

KONECCY ŻYDZI

01

• SKĄD SIĘ WZIĘLI • Żydzi w Końskich

Społeczność żydowska w Końskich zaczęła formować się od końca XVI wieku. **Końskie przed rokiem 1748 były prywatną wsią szlachecką o nazwie Końskie Wielkie**, która z rąk rodziny Odrowążów przeszła we władanie rodziny Szczawińskich, a następnie magnackiego rodu Małachowskich.

Jan Małachowski był kanclerzem wielkim koronnym, który swój urząd sprawował za panowania Augusta III Sasa. Była to niezwykle istotna funkcja w aparacie politycznym państwa, gdyż kanclerz nie tylko kierował polityką zagraniczną Królestwa, ale także dbał o praworządność w kraju.

To właśnie do Końskich uciekał Jan Małachowski od swoich obowiązków. Dzięki jego gospodarności i zaangażowaniu, zmienił wizerunek Końskich ze szlacheckiego podwórka w pełnoprawne miasto lokowane na prawie magdeburskim.

Małachowski zamienił Końskie w centrum zarządzania sąsiednimi posiadłościami, co pomogło bardzo mocno rozbudować region i umocnić jego przemysłowy potencjał. Polscy szlachcice często zachęcali Żydów do osadnictwa w swoich majątkach, licząc na poprawę kondycji gospodarczej.

** inni, bo nie tylko katolicy zamieszkiwali Końskie, ale także np.: prawosławni, którzy uczęszczali do Cerkwi Ikony Matki Bożej „Znak”, do której w 1913 roku należało 456 osób. Ten odsetek ulegał zmianom na przestrzeni lat.

• LICZBA ŻYDÓW • na przestrzeni XVI - XX wieku

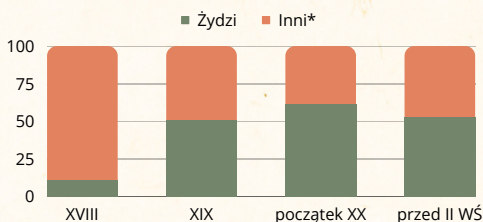
Małachowski pozwolił na osiedlanie się Żydów w swoim majątku i decydował o opłatach z tym związanych.

W załączku miastowości Końskich, mieszkało w nim ok. 1500 osób, w tym ok. 160 Żydów (czyli około 11 % wszystkich mieszkańców).

Liczba ludności żydowskiej znacznie wzrosła i w 1921 roku wynosiła już 5037 osób, co stanowiło 60,8% mieszkańców.

Kiedy do miasta zostały przyłączone Kościeliska i Stary Młyn, liczba Żydów zwiększyła się. Wynosiła wówczas 5314, stanowiąc 52,3% ogółu ludności.

W 1938 r. liczba ludności żydowskiej w gminie koneckiej wynosiła 5600 osób, co oznaczało, że w przededniu II wojny światowej, **co drugi mieszkaniec Końskich był Żydem.**

• ŻYDZI STANOWILI •
60 % MIESZKAŃCÓW KOŃSKICH
na początku XX wieku

· CZYM ZAJMOWALI SIĘ · Żydzi w Końskich?

Wiele osób próbując opisać losy Żydów, odnosi się wyłącznie do XX wieku, ale Żydzi nie zamieszkali obok nas w 1939 roku. Tworzyli szkoły, łaźnie, synagogi, cmentarze, zakłady pracy, stowarzyszenia. W Końskich mieli nawet swoją własną gazetę - *Konsker Cajtung*, pisaną w jidysz.

Handel był jednym z głównych zajęć koneckich Żydów. Odbywał się na targu położonym w innym miejscu, niż obecnie. Właściciele Końskich - rodzina Małachowskich, żeby rozwijać handel w mieście, w 1817 roku stworzyła tzw. Annotarg, czyli coś na kształt "sukiennic", w których handlarze dzierżawili budki będące siedzibą ich biznesów.

Annotarg znajdował się przy Placu Kościuszki. W 1942 roku został wyburzony przez Niemców.

· ŻYDOWSKIE · ODLEWNI E czyli początki KZO

Koneccy Żydzi mieli istotny udział w budowie koneckiego przemysłu. Jak możemy przeczytać w obszernej monografii dotyczącej historii Koneckich Zakładów Odlewniczych, są one "spadkobiercą tradycji wszystkich trzech odlewni tworzących przedsiębiorstwo":

- Fabryki Odlewów Żelaznych i Emaliernia „Słowianin” Hochberga i Ajzenberga
- Fabryki „Neptun” J. Mintza
- Fabryki odlewów żelaznych, maszyn rolniczych i wentylatorów Kronenbluma

Losy zakładów podczas II wojny światowej były różne: bywały miejscem formowania się ruchu oporu, ale przechodziły także pod niemiecki zarząd powierniczy. Po wojnie w 1948 roku zostały upaństwowione decyzją Ministra Przemysłu i Handlu.

M O J Ż E S Z
H O C H B E R G
A B R A H A M
A J Z E N B E R G
S Z A J A
K R O N E N B L U M
J O S E K M I N T Z

Zdjęcie nr 1

Najedź aparatem telefonu
na ten kod i odnajdź
historyczny Annotarg

Zdjęcie nr 2

Fabryka Odlewów Żelaznych i Emaliernia
„Słowianin” Hochberga i Ajzenberga.
Dzisiejsza główna siedziba
KZO przy ul. 1-go Maja

Zdjęcie nr 3

Fabryka „Neptun” Mintza, który posiadał
odlewnię przy ulicy Fabrycznej, a także
odlewnię w Krasnej i Nieborowie
(dzisiejszym Stąporkowie)

Zdjęcie nr 4

Fabryka odlewów żelaznych, maszyn
rolniczych i wentylatorów Kronenbluma
znajdowała się przy ul. Sportowej

· UDZIAŁ ŻYDÓW KONECKICH · w rozwoju gospodarczym

Oprócz odlewni żeliwa, które stały się kamieniem węgielnym dzisiejszego KZO, funkcjonowała w mieście: mydlarnia Lejbusia Młynka, odlewnia mosiądzu Kałmy Rozencwajga oraz Judki Cyny i Wolfa Borensztajna, fabryka wódek Z. Grundmana i W. Szlachtera olejarnia Berka Rabinowicza.

Żydowska społeczność w Końskich odegrała znaczącą rolę w rozwoju gospodarczym miasta, **posiadając aż 26 z 34 zarejestrowanych zakładów w 1927 roku.**

· INTROLIGATORZY · i drukarnie żydowskie

Lokalni kupcy handlowali żelazem oraz karetami i wozami produkowanymi w Końskich. Popularne wśród koneckiej ludności żydowskiej były zajęcia związane z branżą odzieżową, stąd w Końskich liczni czapnicy, kapelusznicy, rękawicznicy, garbarze. Znaczącą grupą byli żydowscy kamieniarze i stolarze.

Tzw. "elita" miejska nie była duża wśród ludności żydowskiej i stanowczo odbiegała ona majątkowo od wielkomiejskich elit. Pod koniec XIX wieku funkcjonowały bardzo dobrze zakłady odlewnicze, ceramiczne i kamieniarskie. Końskie miały wówczas charakter miasteczka handlowego. Miasto znajdowało się w dobrej kondycji aż do wybuchu I wojny światowej.

· INNE ŹRÓDŁA · utrzymania

Żydzi koneccy prowadzili wiele różnych działalności. W mieście funkcjonowały żydowskie drukarnie i zakłady introligatorskie. Co ciekawe przy ul. Łaziennej do dziś znajduje się punkt drukarsko-graficzny, który pod tym samym adresem służył niegdyś Szlamie Ehrenfriedowi prowadzącemu działalność od 1892 roku aż do wybuchu II wojny światowej. To Ehrenfried odpowiadał za wydruki materiałów reklamowych dla koneckich odlewni, m.in. odlewni J. Mintza.

Z kolei inna żydowska drukarnia "Renoma" należąca do Moszka Bergera, we współpracy z redaktorem Abrahamem Gancwajchem wydawała czasopismo lokalne pisane w języku jidysz pt. **Konsker Cajtung.**

Zdj. nr 5

Zdj. nr 6

Najedź aparatem telefonu na ten kod i odnajdź istniejącą do dziś studzienkę wyprodukowaną przez Zakład Szai Kronenbluma

ULICE KOŃSKICH 02

• ZNAJDŹ SWOJĄ ULICĘ •

Pod koniec lat 20. XX w. ulice Końskich nosiły inne nazwy. Jest to istotne, bo kilka z nich miało nazwy nawiązujące do kultury i historii żydowskiej, co pokazuje, jak duży wpływ na rzeczywistość społeczną miasta wywierali Żydzi.

- Trzeciego Maja
- Plac Kościuszki
- Rynek
- Zamkowa
- Berka Joselewicza (w źródłach pojawia się jeszcze nazwa ul. Żydowska; dziś Strażacka)
- Przechodnia (nie istniejący już zaułek)
- Nowy Świat (dziś Wjazdowa)
- Jatkowa (dziś Spółdzielcza)
- Kilińskiego (dziś Łazienna)
- Rogowska (Jana Szymańskiego, Bronisława Czyża, dziś Iwo Odrowąża)
- Tarnowskich (dziś Partyzantów)
- Cmentarna
- Browarna
- Małachowskich (przedtem Łąki, dziś 1-Maja)
- Lipowa
- Staromłyńska
- Kolejowa
- Kopiec (dziś Hubala)
- Poczтова
- Krakowska
- Gimnazjalna
- Polna
- Maleniecka (dziś Spacerowa)
- Miedziarska (dziś Kielecka)
- Bugaj (dziś Targowa)

W różnych źródłach i przekazach wątki żydowskie w nazewnictwie ulic można znaleźć:

- **ulica Bóźnicza** (lub Bożnicza) prowadząca do synagogi, która znajdowała się w pobliżu dzisiejszego marketu ze słynnym owadem w nazwie (położonego przy ulicy Warszawskiej). Swoją nazwę wzięła od polskiego określenia na synagogę - bożnicę.
- Najważniejszym i najbardziej oczywistym wpływem żydowskiego dorobku kulturowo-historycznego była **ul. Berka Joselewicza** (w pewnym momencie przemianowana na ul. Żydowską, a dziś jest to ulica Strażacka). Joselewicz był słynnym, żydowskim bojownikiem walczącym w powstaniu kościuszkowskim, dowódcą Pułku Starozakonnego (żydowskiego), pułkownikiem Wojska Polskiego i oficerem Legionów Polskich we Włoszech.

· DACHY NA KORBĘ I KUCZKI · czyli święto Sukkot w Końskich

Być może starsi mieszkańcy Końskich mieli okazję słyszeć o nietypowych domach w mieście, w których dało się manewrować z położeniem dachu. W pożydowskich domach, które przetrwały II wojnę światową do dnia dzisiejszego można spotkać różne metody odkrywania dachu - czy to na korbę, czy uchylnie. Co to za pomysły?

Święto Sukkot, znane także jako Święto Szałasów lub Święto Namiotów, jest jednym z ważnych świąt w judaizmie. Sukkot obchodzone jest przez Żydów na pamiątkę czasów wędrówki przez pustynię, kiedy to Izraelici mieszkali w namiotach lub szałasach.

Święto przypada na okolice września i października.

· JAK RADZIĆ SOBIE · z polską jesienią?

Europa Wschodnia to mało wdzięczna szerokość geograficzna jeśli chodzi o pogodę w miesiącach wczesnojesiennych. Dlatego Żydzi Aszkenazyjscy (Ci, którzy zamieszkiwali Europę Centralną i Wschodnią) wypracowali różne sposoby radzenia sobie z wyzwaniem pogodowym.

Jednym z nich była uroczą kosteczką wisząca na fasadzie kamienic - tzw. kuczka. Posiadała uchylny dach, który pozwalał na stałą możliwość obserwacji planszy nieba. Kuczki można w Końskich zauważyć przy ul. Piłsudskiego.

W Końskich w podwórkach kamienic można również spotkać do dziś drewniane, długie balkony, które przykryte były przedłużonym dachem budynku. Warto przyjrzeć się podwórkom kamienic położonych przy ul. Kościuszki, Strażackiej oraz Piłsudskiego.

Co ciekawe, niektórzy Żydzi wyposażali swoje domy w mechanizm, który umożliwiał odkrycie nieba - za pomocą korby lub poprzez uchylenie daszku. Taki budynek możemy znaleźć przy ulicy Starowarszawskiej, w sąsiedztwie Szkoły Żydowskiej Talmud-Tora.

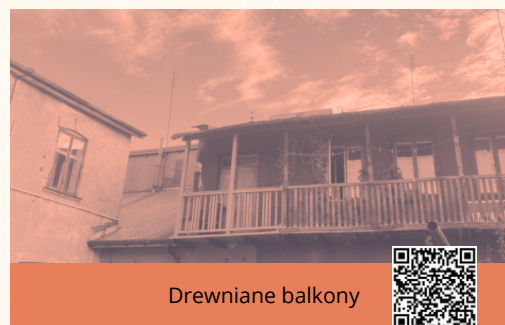

Żydzi w naszym klimacie musieli zastąpić gałązki palmowe lokalnymi roślinami, więc swoje szałas i kuczki dekorowali gałązkami drzew iglastych, wierzbą, jabłkami

Kuczka

Zdjęcie nr 8

Drewniane balkony

Zdjęcie nr 9

Uchylny dach

Zdjęcie nr 10

www.smutnesynagogi.pl Instagram: smutne_synagogi

S U K K O T
ת ו כ ו ס

SYNAGOGA

03

www.smutnesynagogi.pl Instagram: smutne_synagogi

O tym jak mocno na społeczność Końskich wpływali Żydzi napisała kiedyś Gazeta Kielecka:

„W Końskich cały handel pozostaje w rękach żydów większą połowę ludności, dlatego też w dzień sobotni na ulicach miasta, gdy starozakonni są na modlitwie, panuje w całym miasteczku uroczysta cisza, tak że własne kroki słyszysz odbijające się echem, na pustych ulicach”.

Przez blisko 50 lat od lokacji miasta Końskie w 1748 roku, Żydzi stanowili na tyle niewielką część wszystkich mieszkańców (ok. 10% ogółu), że nie posiadali synagogi, a korzystali z prywatnego domu modlitwy, którego lokalizacji dziś nie znamy. W miarę rozwoju społeczności żydowskiej w Końskich, formowała się coraz silniejsza gmina żydowska, która w końcu zdecydowała się postawić synagogę z prawdziwego zdarzenia. Budowa koneckiej synagogi zakończyła się w 1780 roku.

Budynek był prawdziwym caczuskiem - został wykonany z modrzewiowego drewna, a do jego wzniesienia podobno nie wykorzystano żadnego stalowego elementu łącznego! Wszystko miało opierać się na drewnianych klinach i gwoździach. Synagoga konecka była unikalnym zabytkiem architektury drewnianej w Polsce.

Jak można zobaczyć na zdjęciu poniżej, z biegiem lat została dobudowana murewana część synagogi. Wnętrze bożnicy było wykonane w całości z drewna, a po środku głównej sali stała wspaniałej urody, drewniana bima - podwyższenie w synagodze, z którego czytana jest Tora. Co dzień rano, szames, czyli woźny synagogałny/sługa bożniczy, nawoływał Żydów na poranne nabożeństwo, stukając w okna i krzycząc.

Synagoga została spalona przez niemieckich żołnierzy 11 września 1939 roku.

Zdjęcie nr 11

Zdjęcie nr 12

Najedź aparatem telefonu
na ten kod i odnajdź
konecką synagogę

SZKOŁA ŻYDOWSKA

04

Zdł. nr 13

• SZKOŁA TALMUD-TORA •

Szkoła Talmud-Tora wybudowana w Końskich prawdopodobnie w końcu XVIII wieku lub na początku wieku XIX. Na tej samej ulicy funkcjonowała także fabryka lemoniady i wód gazowanych. W piwnicach znajdował się prywatny dom modlitwy.

Szkołę prowadził Josek Cukier w mieszkaniu Borucha Marianka. Jeszcze w latach 60. XX w. zwykło się mawiać w Końskich, że to a to znajduje się „koło Marianka”.

W latach 1930-33 uczęszczało do tej szkoły nawet do 100 uczniów: głównie dzieci osierocone oraz te, których rodzice znaleźli się na skraju nędzy.

• A W ŚRODKU •

To wnęka po mezuzie, czyli pudełeczku skrywającym fragmenty Tory, które religijni Żydzi przytwierdzają po prawej części framugi drzwi. Jej celem jest przypomnienie o bożym prawie oraz ochrona mieszkańców danego przybytku. Żydzi całują mezuzy przy wejściu do lub wyjściu z domu, co jest wyrazem szacunku i oddania się Bogu.

Zdł. nr 14

www.smutnehistoryje.pl | Instagram: smutnehistoryje

· CZYM SĄ MACEWY? ·

Macewy to kamienne płyty lub nagrobki, które są tradycyjnie używane do oznaczania grobów na żydowskich cmentarzach. Słowo "macewa" pochodzi z języka hebrajskiego, gdzie oznacza kamień stelowy / płytę nagrobną. Macewy są ważnym elementem żydowskiej tradycji pogrzebowej i kultury.

Nagrobki zazwyczaj zawierają inskrypcje lub napisy w języku hebrajskim lub innym języku używanym przez żydowską społeczność lokalną. Inskrypcje oprócz nazwiska zmarłego, i daty śmierci, często zawierają symbole lub zdobienia, które odnoszą się do żydowskich tradycji i wierzeń.

W chrześcijaństwie pamięć przodków pielęgnuje się kwiatami i zniczami. Żydzi do tego celu wykorzystują kamienie.

Zwyczaj ten wywodzi się z przekonania, że kamienie na grobach pozostaną na zawsze, podczas gdy kwiaty przekwitają.

Macewy mają duże znaczenie w kulturze żydowskiej, ponieważ pomagają zachować pamięć o zmarłych i ich dziedzictwie. Są również ważnym elementem żydowskiego szacunku dla zmarłych i przekazywania historii rodzinnej.

Wiele społeczności żydowskich i organizacji dba o utrzymanie tradycji macew na cmentarzach. Starają się o renowację zaniedbanych macew, zachowanie cmentarzy i udostępnienie informacji na temat zmarłych, które można znaleźć na macewach.

· CMENTARZ TO ŚWIĘTOŚĆ ·

O ile synagoga staje się miejscem świętym, dopiero wtedy, gdy znajdują się w niej zwoje Tory (synagoga nie jest świątynią, tak jak chrześcijańskie kościoły), o tyle cmentarz jest największą świętością. Niszczenie cmentarzy żydowskich przez Żydów było więc wyjątkowo bolesnym widokiem, bo nie tylko została zbezczeszczona pamięć przodków, ale naruszona została najwyższa świętość.

Kamienie nagrobne były solidnym kawałem materiału, dlatego zniszczone cmentarze często stawały się źródłem zaopatrzenia w cenny surowiec. Kamienie służyły Niemcom do utwardzania dróg, regulowania dna zbiorników wodnych, wykonania krawężników, a nawet jako budulec domów. Ludność miejscowa na terenie całej Polski również brała udział w tym procederze i tworzyła z kamieni nagrobnych np.: budynki gospodarcze czy koła szlifierskie.

Konecki cmentarz żydowski znajdował się u zbiegu ulic Staszica i Wjazdowej. Jego powstanie datuje się na wiek XVII. Obszar cmentarza wynosił 2 ha. Dziś nie został po nim żaden ślad. Ale macewy wciąż krążą po okolicy...

Najedź aparatem telefonu
na ten kod i odnajdź
cmentarz żydowski

Zdjęcie nr 16

Majątek doświadczalny przy ul. Przemysłowej. Zdjęcie archiwalne

• NIEMIECKI BUDYNEK • z nagrobków

Przy ul. Przemysłowej, w orbicie Urzędu Skarbowego znajduje się budynek, który Niemcy postawili by urządzić tam tzw. majątek doświadczalny. Jak ukazują zdjęcia z Archiwum Państwowego, w tym majątku uprawiano rolę, sadzono kapustę, wypasano konie.

Zdjęcie nr 17

Fragment fasady budynku z napisami hebrajskimi. Zdjęcie aut. Ł. Baksik [w:] Macewy codziennego użytku.

Co jednak najbardziej wstrząsające, na ścianach budynku nadal widoczne są hebrajskie litery, zdobienia nagrobne, a nawet Gwiazda Dawida.

Zdjęcie numer 16 ukazuje archiwalny stan majątku doświadczalnego w latach 40. XX w., a zdjęcie nr 2 pochodzi ze zbioru fotografii Łukasza Baksika pt. "Macewy codziennego użytku".

Zdjęcie nr 18

Wieża obserwacyjna w Modliszewicach

WIEŻA Z NAGROBKÓW w Modliszewicach

Wieża obserwacyjna w Modliszewicach powstała w 1943 roku. W całości jest zbudowana z macew z koneckiego cmentarza żydowskiego. Wybudowana została w Modliszewicach w sąsiedztwie dworku obronnego przy ul. Piotrkowskiej, który po przymusowym wysiedleniu hr. Tarnowskiej, stał się siedzibą niemieckiego zarządcy Eduarda Fittinga - człowieka wyjątkowo okrutnego i bezwzględного. Na szczycie tej wieży dumnie powiewała czerwona flaga z czarną swastyką.

Polscy żołnierze zamordowali niemieckiego zbrodniarza w maju 1944 roku.

Usytuowanie wieży - artefaktu strasznej przeszłości wojennej, jest wyjątkowo niefortunne - do dziś wieża sterczy pośród bloków mieszkalnych usytuowanych przy ul. Piotrkowskiej.

Zdjęcie nr 19

Widoczne fragmenty macew

Broszura informacyjna dla uczestników i uczestniczek spaceru śladami koneckich Żydów. aut. Rita Miernik, projekt społeczno-historyczny "Smutne Synagogi" w ramach Europejskich Dni Kultury Żydowskiej organizowanych przez EDJC Fundację Centrum Taubego na rzecz Edukacji i Życia Żydowskiego

www.smutnesynagogi.pl

Instagram: [smutne_synagogi](https://www.instagram.com/smutne_synagogi)

smutne.synagogi@gmail.com

BIBLIOGRAFIA

- Baksik Ł. Macewy codziennego użytku, Wydawnictwo Czarne, 2013
- Dymerska G., Ludność żydowska w Końskich w okresie międzywojennym, „Skarbiec Kultury Ziemi Koneckiej” 1996, nr 4.
- Dymerska G., Żydzi koneccy, [w:] Końskie. Zarys dziejów, red. M. Wikiera, Końskie 1998.
- Grotomirski Z. 120 lat tradycji w Koneckich Zakładach Odlewniczych, Końskie 2009, [wolny dostęp do pobrania materiałów historycznych na stronie na dzień 11.10.2023 roku]
- Penkalla A. Żydowskie ślady w województwie kieleckim i radomskim, cmentarz żydowski w Końskich powstał zapewne w XVII w.
- Skarbiec Kultury Ziemi Koneckiej : dwumiesięcznik kulturalno-historyczny ziemi koneckiej / [Miejsko-Gminny Dom Kultury w Końskich ; red. Krzysztof Woźniak et al.] Od R. 2, nr 4 (1996) drugi podtyt.: Końskie, Radoszyce, Fałków.
- Sprawozdanie dyrekcji KZO, Relacja S. Zasackiego;
- Trawińska J. Album pamięci, Odlewnik 1979 nr 2/3; por. Protokół z posiedzenia Miejskiej Rady Narodowej w Końskich z 28 lutego 1946r., w: J. Brzozowski, Końskie
- Urbański K. Zagłada Żydów w dystrykcie radomskim Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej, Prace Monograficzne nr 379, Kraków 2004, s.135
- Wikiera M. Końskie od osady do miasta (W:) Końskie – zarys dziejów, Końskie 1998

WYKAZ ZDJĘĆ

- Zdj. Nr 1 3/2/0/-/6155 1942, Żydowskie kramy i sklepiki przy rynku w Końskich, Narodowe Archiwum Cyfrowe, 1942, Końskie, dostęp <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/jednostka/-/jednostka/5945978> na dzień 11.10.2023 roku, dostęp publiczny
- Zdj. Nr 2 Fabryka Odlewów Żelaznych i Emaliernia „Słowianin” rys. Z. Grotomirski [w:] Z. Grotomirski, 120 lat tradycji w Koneckich Zakładach Odlewniczych, 2009, Końskie, s. 5
- Zdj. Nr 3 Fabryka Odlewów Żelaznych, Zakłady Mechaniczne i Chromoniklarnia NEPTUN J. Mintz – ok. 1932 r. (widok od południa), zdjęcie pochodzi z archiwum zakładowego KZO [w:], 120 lat tradycji w Koneckich Zakładach Odlewniczych, 2009, Końskie, s. 11
- Zdj. Nr 4 Z. Grotomirski, 120 lat tradycji w Koneckich Zakładach Odlewniczych, 2009, Końskie, s. 15
- Zdj. Nr 5 120 lat tradycji w Koneckich Zakładach Odlewniczych, 2009, Końskie, s. 14
- Zdj. Nr 6 fot. Rita Miernik
- Zdj. Nr 7 Plac targowy w Końskich 1943 [już po likwidacji getta w Końskich oraz wyburzeniu Annotargu, 3/2/0/-/7163, Narodowe Archiwum Cyfrowe, Wydawnictwo Prasowe Kraków-Warszawa, domena publiczna, dostęp na dzień 19 października 2023 roku, <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/jednostka/-/jednostka/5946172>
- Zdj. Nr 8 fot. Rita Miernik
- Zdj. Nr 9 fot. Rita Miernik
- Zdj. Nr 10 fot. Rita Miernik
- Zdj. Nr 11 domena publiczna https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Konskie_Synagogue_Bimah.jpg?uselang=pl#Licencja
- Zdj. Nr 12 3/1/0/9/2255/1 Końskie. Synagoga przy ulicy Bożniczej. Widok ogólny synagogi, Narodowe Archiwum Cyfrowe, dostęp: <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/jednostka/-/jednostka/5959304> na dzień 11 października 2023 roku, dostęp publiczny
- Zdj. Nr 13 fot. Rita Miernik
- Zdj. Nr 15 baza zdjęciowa canva.com
- Zdj. Nr 16 Majątek doświadczalny w Końskich 3/2/0/-/6868 Narodowe Archiwum Cyfrowe, Wydawnictwo Prasowe Kraków-Warszawa, domena publiczna, dostęp na dzień 17 października 2023 <https://www.szukajwarchiwach.gov.pl/jednostka/-/jednostka/596386>
- Zdj. Nr 17 fot. Ł. Baksik, ·Baksik Ł. Macewy codziennego użytku, Wydawnictwo Czarne, 2013, s. 56
- Zdj. Nr 18 fot. R. Miernik
- Zdj. Nr 19 fot. R. Miernik

